

SZEMLE

MAGYAR PEDAGÓGIA
94. évf. 1–2. szám 113–126. (1994)

Neveléstörténet – OPKM

Kelemen Elemér
Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum

Az 1873-as bécsi világkiállítás oktatási pavilonjában több ezer különféle oktatási eszköz jelezte, hogy az ipari forradalom az iskolába is betört. A tömegessé váló oktatás modernizációja a szemléletesség és a tanulói tevékenység jegyében új, szokatlan szemléltető- és kísérleti eszközöket vonultatott fel.

A kiállítás látogatói között volt *Gönczy Pál* osztálytanácsos, a kiegyezés utáni első magyar kultuszminiszter, *Eötvös József* közeli munkatársa, később minisztériumi államtitkár, akinek korszakos érdemei voltak a magyar polgári átalakulásban döntő szerepet játszó népoktatási törvény létrehozásában és végrehajtásában. *Gönczy* javaslatát, hogy tudniillik a kiállítás érdekes és értékes darabjait, mintegy 3000 tanszert, megvásároljanak és Budapestre hozzák a magyar tanítók és tanárok okulására, továbbképzésére, olyan kiváló kortársak támogatták, mint *Kiss Áron* és *Mayer Miksa*. *Kiss Áron* javasolta azt, hogy a gyűjteményt – a lipcsei pedagógiai könyvtár mintájára – a régi és új hazai tankönyvekkel és egyéb pedagógiai kiadványokkal is gazdagítsák.

Ez a kollekció jelentette az alapjait az 1877-ben *Trefort Ágoston* miniszter előrelátó döntése alapján létrehozott Országos Tanszermúzeumnak, a mai Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum „ősének”. Az intézmény első igazgatója *Mayer Miksa* lett. A külföldi mintagyűjtemény a hazai tanszergyártók és tankönyvkiadók termékeivel, a magyar iskolákban használatos taneszközökkel gyarapodott – tervszerűen és folyamatosan. A „tanszermúzeum” – a megtévesztő elnevezés ellenére – nem régi dolgok poros gyűjteménye, hanem élő pedagógiai műhely, a magyar tanítók és tanárok didaktikai-módszertani tájékozódásának, továbbképzésének központja volt.

Feladatköre a következő évtizedekben – elnevezésében is tükröződően – fokozatosan kibővült, kiterjedt a pedagógiai könyvtári szolgáltatásokra is. Ennélfogva az „Országos Paedagógiai Könyvtár és Múzeum” a magyar közoktatás polgári átalakulásának, az iskolai tevékenység korszerűsítésének egyik fontos, meghatározó intézményévé vált a dualizmus évtizedeiben.

Amikor az első világháború után, 1922-ben *Klebensberg Kunó* – a kultusztárca szegénységével indokolva – kimondta felette a halálos ítéletet, az intézmény gyűjteményébe mintegy 15 000 taneszköz és kb. 70 000 tankönyv és pedagógiai szakkönyv tartozott. A taneszközgyűjtemény java része, sajnos, felderíthetetlenül elkallódott. A könyvek nagyobb hányada azonban, részben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, részben a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium könyvtárában – szerencsére – túlélte ezt a megpróbáltatást.

Ez a múlt igazán akkor vált érdekessé és tanulságossá, amikor bölcs döntések alapján 1958-ban ismét létrehozták az Országos Pedagógiai Könyvtárat, majd 1968-ban feladatkörét kibővítették a pedagógiai múzeumi gyűjtőmunkával is. Az intézmény ettől fogva viseli mai nevét: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum (röviden: OPKM). Az előző viharos évtizedek után szinte mindent előlről kellett kezdeni. Csodával határos, hogy a könyvvállomány nagy része és – hála néhány budapesti iskolának, a lelkiismeretes szertáröröknek – jónéhány régi taneszköz is szerencsésen előkerült a történelem súlylyesztőjéből. Álljon itt emlékeztetőül az intézményt újratereztető vezetők, *Waldapfel Eszter* és *Arató Ferenc* neve (lásd *Gyertyánffy*, 1923; *Kelemen*, 1992; *Kokovai*, 1966; *Pechóné*, 1988; 1993; *Zibolen*, 1977).

Az OPKM gyűjteményei

Ma az OPKM Kelet-Középeurópa legnagyobb pedagógiai szakkönyvtára, *állománya* megközelíti a félmillió könyvtári egységet. Gyűjtőköre elsősorban az oktatásügy és a pedagógia, valamint a pedagógia társtudományainak szakirodalmára, továbbá a tankönyvekre, a gyermek- és ifjúsági irodalomra terjed ki. A magyar szakirodalom mellett az állomány jelentős részét az idegen – főképpen angol, német, orosz – nyelvű könyvek és folyóiratok képezik. Könyvtárában – az egyre szigorúbb öncsonkításra kényszerítő gazdasági körülmények ellenére – kb. 300 magyar és mintegy 250 idegen nyelvű *folyóirat* olvasható. A bővülő technikai lehetőségek révén – elvileg – minden olvasói igényt ki tud elégíteni. A könyvtári munkafolyamat a szerzeményezéstől a tájékoztatásig háziilag kidolgozott, *korszerű elvekre és technológiára* épül. Az egységes feldolgozás alapja a PRECIS nevű indexelő nyelv magyar adaptációja és az erre épülő pedagógiai tárgyszórendszer, illetve az ezt segítő számítástechnikai háttér. Ez a rendszer 1989-től működik. A számítógéppark folyamatos fejlesztése a jövőben lehetővé teszi a hazai szakirodalom retrospektív feldolgozását, a szolgáltatások jelenlegi színvonalának minőségi megújítását (*Horváth*, 1988).

A következőkben röviden szeretném bemutatni a könyvtár értékes, az olvasók által talán kevésbé ismert *különgyűjteményeit*, illetve a múzeumi gyűjteményt – az intézményben folyó neveléstörténeti forrásfeltáró és – feldolgozó tevékenység elsődleges bázisát.

A *múzeális értékű könyvgyűjtemény* mintegy 5000 régi szakkönyvből, tankönyvből, gyermekkönyvből áll. Nagy becsben tartott darabjai *Comenius*, *Apáczai Csere János*, *Bél Mátyás*, *Locke*, *Rousseau*, *Pestalozzi* és mások korabeli, eredeti művek. Külön is említésre méltó *Rousseau* „Emil”-jének 1774. évi amszterdami első kiadása, vagy *Locke*

magyarul 1769-ben megjelent „A gyermek neveléséről” című munkája. Legrégibb könyveink XVI. századból származnak, többnyire latin nyelvű, egykor tankönyvként használt művek, így például *Cicero*, *Homérosz* munkái, *Melanchton*, *Heltai Gáspár*, *Bonfini* munkái. Itt említhetem tankönyvtörténetünk korai magyar nyelvű relikviáit, – a többi között – pl. *Geleji Katona István* 1645-ben kiadott „Magyar grammatikatska ...” című művét, valamint első gyermekkönyveinket (A kis Gyula könyvét *Döbrentei Gábertől* vagy *Bezerédy Amália* – hasonló kiadásban is megjelentetett – gyermekkönyvét, a Flóri könyvét.) Legrégibb szótáraink közül *Calepinus* 1590-ben nyomtatott 11 nyelvű – a magyart is magában foglaló – szótára, iskolai térképgyűjteményünkben pedig Budai Ésaianak 1804-ből származó „Oskolai magyar új átlás”-a érdemel figyelmet (*Hegedűsné*, 1988).

A *tankönyvi különgyűjtemény* egyedülálló, mintegy 80 000 kötetes állománya talán Közép-Európa legnagyobb, legjelentősebb ilyen kollekcója. Régi, 1867 előtti darabjairól korábban már esett szó. A gyűjtemény 1867 és 1945 közötti, illetve 1945 utáni, teljesnek mondható állománya feldolgozottan, jól áttekinthetően áll az érdeklődő olvasók és kutatók rendelkezésére. Jelentős, bár korántsem teljes a Magyarországon élt nemzetiségiek s még kevésbé a határainkon túl élő magyarság tankönyveinek a gyűjteménye. Erős válogatásra kényszerülve, de gyűjtjük a fejlett tankönyvkultúrával rendelkező országok tankönyveit is. Ez a különgyűjtemény egyébként egyik fontos intézménye a hazai tankönyvtörténeti és elméleti kutatásoknak, s hosszabb távon nemcsak a történeti, hanem a nemzetközi összehasonlító érdeklődés és kutatás intézményi bázisává is válhat (*Kondor*, 1984).

A *gyermek- és ifjúsági különgyűjtemény* mintegy 40 000 kötetből áll. A Magyarországon megjelenő szépirodalmi és ismeretterjesztő könyvek gyűjtésében a teljességre törekszik, hasonlóképpen a szomszédos országok gyermek és ifjúsági könyveit illetően is. Gyűjti – a világ minden tájáról – a külföldi gyermek és ifjúsági irodalom kiemelkedő értékű, reprezentatív alkotásait, a díjnyertes és a magyar vonatkozású könyveket, valamint a díjazott szerzők munkáit. A gyűjtemény alaposan feldolgozott katalógusaiban sokféle szempont alapján tájékozódhatnak az érdeklődők. Az OPKM-nek ez a becses állományrésze könyvtári bázisa lehetne a gyermek- és ifjúsági irodalom szervezettebb hazai kutatásának – történeti vonatkozásokban is, valamint a hiányzó nemzetközi kapcsolatoknak (*Kondor*, 1984).

Különös figyelmet érdemel napjainkban a mintegy 80 000-re rúgó *iskolai értesítőgyűjtemény*, amely a magyar iskola- és művelődéstörténet felbecsülhetetlen forrásértékű kincstára. A gyűjtemény első darabjai a XVIII. századból származnak és a XIX. század derekáig a tanulók iskolai előmeneteléről, érdemjegysorozatáról, illetve a tanárok iskolai tevékenységéről adnak tájékoztatást. Az Entwurf alapján a középiskolák számára kötelezően előírt értesítők a kiegyezés után más iskolatípusokban is elterjedtek, tartalmukban egyre gazdagodtak és elhalásukig, 1948/49-ig évről évre hiteles képet adnak az iskolák életéről. Külön értéket jelentenek az értesítőkben rendszeresen közölt szaktudományi és pedagógiai értekezések, melyek közül most elsősorban az iskolatörténeti feldolgozásokra és a ma már nemegyszer pótolhatatlan forrásközlésekre szeretném felhívni a figyelmet. Az értesítőgyűjtemény kiegészítése folyamatos – beszerzés vagy másolás útján –, s katalogizálásukon túlmenően megkezdődött teljes körű bibliográfiai feldolgozásuk, illetve számítógépes repertorizálásuk (*Kondor*, 1984; *Léces*, 1988).

Az intézmény múzeumi részlegét, amely mintegy 40 000 tárgyat, dokumentumot foglal magába, s amelynek legrégebb darabjai a XVIII. század elejéről származó természettudományi és csillagászati kísérleti és szemléltető eszközök, jelenleg egy budapesti, XI. kerületi bérház különféle vezetőekkel behálózott alagsora rejti, szinte állandó veszélyhelyzetben. „Földalatti tevékenysége” ritkán kerülhet napvilágra, hiszen az OPKM székhelyén, Budapesten sem állandó, sem alkalmi kiállításra szolgáló helyisége nincsen.

Az OPKM-ben folyó *múzeumi gyűjtőmunka* célja az, hogy az iskolai élet minden „tényezőjének”, személyi és tárgyi feltételének múltját, történeti változásait, tehát a hazai oktatás és nevelés történetét tárgyi emlékeiben ragadja meg, regisztrálja – és felmutassa az érdeklődők, természetesen a kutatók számára is. Minél teljesebben és érdekesebben szeretné felidézni a hajdani iskolák életét, légkörét az egykori diákok és tanítók, tanárok mindennapjait.

A múzeumi gyűjtemény hat nagyobb egységre tagolódik. A *tárgyi gyűjtemény* iskolai bútorokat, berendezési tárgyakat, szemléltető eszközöket, taneszközöket, tanulási felszerelést, iskolai egyenruhákat, jellegzetes tanulói és tanítói-tanári viseleteket, iskolai és más pedagógiai vonatkozású jelvényeket, iskolai kézimunkákat tartalmaz. A legnagyobb és legteljesebb gyűjteményrész a természettan (fizika) oktatásának XVIII. századtól fellelhető kísérleti és demonstrációs eszközeiből áll. Gazdag a természetrajzi, a történelmi és a földrajzi szemléltető- és munkaeszköz kollekcója, valamint az ásvány- és kőzetgyűjtemény. Folyamatosan gyarapodik a *fényképgyűjtemény*. Az archív fotók (iskolai csoport-, tábló- és életképek, iskolaépületek, portrék stb.) mellett diaposzítív képsorozatok, sztereoképek és a közelmúlt válogatott dokumentumfotói tartoznak ide. Itt található a technikai és módszertani megfontolásokból elkülönített *képeslapgyűjtemény* is – iskolákról, iskolabelsőkről, internátusokról stb. Ezt egészíti ki a korabeli könyvekből, folyóiratokból, lapokból és albumokból válogatott pedagógiai tárgyú képek több ezer darabból álló fotóanyaga.

Az *érem- és képzőművészeti gyűjtemény* keretében neveléstörténeti vonatkozású grafikák, metszetek, rajzok, festmények és plasztikák gyűjtése történik – szerény eredménnyel. Az éremgyűjtemény viszont igen jelentős (jutalomérmek, oktatási intézmények ünnepi érmei, személyi vonatkozású darabok).

A *neveléstörténeti dokumentumgyűjtemény* legrégebb darabjai XVII. századi eredetűek. Közöttük szép számban találhatunk mind a pedagógusok, mind a tanulók munkájával összefüggő emlékeket (személyi okmányok, óratervek, vázlatok, bizonyítványok, füzetek, naplók, levelek stb.).

A *személyi különgyűjtemények* közül a legjelentősebb az első magyar közoktatási miniszter, *Eötvös József* életpályáját szemléltető relikviagyűjtemény, amely a korabeli népoktatási viszonyokat bemutató kiállítással együtt Ercsiben, a róla elnevezett emlékmúzeumban található. Ugyancsak jelentős különgyűjteményt alkotnak a *Nagy László*, valamint a *Kemény Gábor* életét és munkásságát tárgyakban és dokumentumokban megőrző hagyatékok (lásd Az OPKM Múzeumi Gyűjteményei, 1990; Eötvös József Emlékmúzeum, 1992).

Sajnálatos, hogy ez a viszonylag gazdag múzeumi gyűjtemény általában rejtve marad a közönség elől. Az OPKM egyetlen állandó kiállítása ugyanis a már említett ercsi Eöt-

vös József Emlékmúzeum. Igaz, az elmúlt években – a korábinál gyakrabban – sikerült több időszakos kiállítás (Budapest, Deák téri Általános Iskola, Újpest, Klagenfurt, Várpalota, Szeged, Győr, Baja, Karcag) és társrendezvény (Magyar Nemzeti Múzeum, Ópusztaszer) keretében bemutatni a múzeum „rejtett” értékeit. Egy „magamutogató” intézménynek természetesen sokat jelentenek ezek a sok munkával járó, ritka alkalmak is, hiszen a múzeumi gyűjtő- és kutatómunka nem önmagáért való, közönséget kíván. Ezek a szerény lehetőségek ugyanakkor újra meg újra egy *állandó magyar iskolatörténeti kiállítás, a valóságos országos pedagógiai múzeum hiányára emlékeztetnek.*

Az OPKM neveléstörténeti feladatai

Az OPKM kettős funkciója, gyűjteményeinek összetétele, történeti jellege eleve meghatározta az intézmény sajátos szerepét az elmúlt évtizedek hazai neveléstörténeti kutatásaiban. Neveléstörténeti szakirodalomnak jelentős hányada nem kis részben az itt őrzött forrásanyag feltárásán, feldolgozásán alapul.

Számottevő eredmények születtek az intézmény történetének feltárásában is. Tervszerűen folyt a hatalmas könyvtári anyag feldolgozása: a katalogizálás nagyarányú munkálataival párhuzamosan megindult a különböző kurrens és retrospektív bibliográfiák – köztük jelentős történeti vonatkozású összeállítások – kiadása.¹ Már a hatvanas években elkezdődött az iskolai értesítők áttekintése és elsődleges feldolgozása, ami a kutatók számára fokozatosan hozzáférhetővé tette ezeket a felbecsülhetetlen értékű kiadványokat (Kondor, 1984; Léces, 1988). A tankönyvi gyűjtemény feldolgozása megalapozta a tankönyvkatalógusok későbbi rendszeres kiadását.² A pedagógiai múzeum történetével foglalkozó kutatások és a gyarapodó gyűjtemény áttekintését segítő szakszerű nyilván-

¹ 1959-től 1970 végéig Magyar Pedagógiai Irodalom, 1971-től Magyar Pedagógiai Információ, 1981-től ismét Magyar Pedagógiai Irodalom címen jelenik meg a hazai szakirodalmat felölelő kurrens bibliográfia. A külföldi pedagógiai szakirodalmat 1971-ig a Külföldi Pedagógiai Figyelő, 1971 szeptembertől a Külföldi Pedagógiai Információ című periodika közli.

Az 1945–1958 között megjelent pedagógiai művek könyvészeti feldolgozásai: Valér Pálné (1975): Magyar Pedagógiai Irodalom 1945–1958. Önálló művek. Budapest. Valér Pálné (1983): Magyar Pedagógiai Irodalom 1945–1950. Folyóiratcikkek, Budapest. Toldy Sára (1990): Magyar Pedagógiai Irodalom 1951–1954. Folyóiratcikkek, Budapest. Felkai Lászlóné-Tóthpál Józsefné-Varga Kovács Amarilla (1992): Magyar Pedagógiai Irodalom 1955–1958. Folyóiratcikkek, Budapest. A korábbi időszakokra vonatkozóan: Jáki László (1970): Magyar pedagógiai irodalom 1920–1944. Önálló művek. Budapest. Jáki László (1991): Magyar pedagógiai irodalom 1920–1944. Folyóiratcikkek. Budapest. Az OPKM-ben készült témabibliográfiák feldolgozása: Lőrinczy Lászlóné (1985): Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumban készült témabibliográfiák bibliográfiája, 1958–1982. Budapest. (OPKM Kötetkatalógusok)

² Hegedős Mihályné-Tóthpál Józsefné (1984): Népiskolai tankönyvek, 1867–1945. Budapest. Tóthpál Józsefné (1985): Ismétlő (továbbképző) iskolai tankönyvek, 1868–1945. Budapest. Sasi Margit (1985): Felsőbb leányiskolai tankönyvek, 1869–1945. Budapest. Tóthpál Józsefné (1985): Tanonciskolai tankönyvek, 1868–1945. Budapest. Hegedős Mihályné-Tóthpál Józsefné (1983): Polgári iskolai tankönyvek, 1868–1945. Budapest. Bakonyi Karola (1987): Reáltanodai, reáliskolai, reálgimnáziumi tankönyvek, 1867–1945. Budapest. Hobok Ferencné (1985): Leányközépiszkolai és leánykollégiumi tankönyvek, 1916–1935. Budapest. Tóthpál Józsefné (1987): Gimnáziumi tankönyvek, 1868–1944. Budapest. Tóthpál Józsefné (1985): Szakközépiszkolai tankönyvek, 1868–1945. Budapest. Sasi Margit (1987): Tanítóképzői és óvónőkészítői tankönyvek, 1868–1945. Budapest. Bakonyi Karola (1988): Nemzetiségi tankönyvek, 1867–1948. Budapest.

tartó munka mellett megkezdődött egyes állományrészek, elsősorban a különgyűjtemények tudományos igényű feltárása is.

Az OPKM történetében e tekintetben új fordulatot jelentett a „*Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása*” című tárcaszintű kutatási főirány (később: kutatási program) megszületése 1982/83-ban. A kutatási program az akadémiai intézetekben, egyetemi tanszékeken, közgyűjteményekben stb. folyó kutatások összehangolását, szervezettebbé tételét szolgálta. A hangsúly kezdetben a forrásfeltáró tevékenységen volt (a közlés korlátozott mértékű támogatásával), később az addigi kutatási eredmények publikálására helyeződött át (sajnos, a megkezdett kutatások folytatásának érdemi támogatása nélkül).

Az OPKM – a kutatási főirány megkeresésére – 1983 novemberében jelezte csatlakozási szándékát. A neveléstörténeti kutatások állapotával és az intézmény helyzetével kapcsolatos aggályok megfogalmazása mellett az OPKM akkori vezetése egyetértett a kutatási főirány céljaival és kifejezte közreműködési szándékát „*A magyarországi oktatás és tudomány történeti forrásainak és adatainak összegyűjtése és feldolgozása*” című alprogram munkálataiban.³ Abban a reményben, „*hogy az a többletfeladat elősegíti majd alaptevékenységünk magasabb szintű, tudományos igényű ellátását*” és „*segítője lehet egy történelmileg megalapozott és következetesebb közoktatáspolitikai-pedagógiai fejlesztési programnak és javára válhat az egyre szélesebb körű művelődéstörténeti kutatásoknak.*” (Tervjavaslat, 2. o.)

„Az OPKM a magyar pedagógiai információ bázisintézménye – olvashatjuk az 1983-ban készült »Tervjavaslatban« –, felbecsülhetetlen értékű, nagyrészt még feltáratlan iskola- és oktatástörténeti forrásanyag gyűjtőhelye... Sajátos helyzetünk indokolja, hogy a közép- és hosszútávú kutatási programok keretében fokozatosan kiterjeszhető kutató és koordináló tevékenység megalapozása érdekében ... erkölcsi és anyagi segítséget kérjünk az önerőnk meghaladó, alapvető feltáró-feldolgozó munka megkezdése, elmaradásaink felszámolása érdekében. Az eddigi – elsősorban könyvészeti jellegű – feltáró tevékenység folytatásával és elmélyítésével fokozatosan szeretnénk kiterjeszteni tájékozódásunkat a más gyűjteményekben ... őrzött vagy felkutatásra váró neveléstörténeti forrásokra (tárgyi, kézirat, könyvészeti és ikonográfiai emlékekre) és a magyar neveléstörténet határainkon túl található emlékeire is ... Szeretnénk elérni azt, hogy ... OPKM információs központjává, koordinációs bázisává váljék a neveléstörténeti feltáró és feldolgozó munkának, tevékenységével közvetlenül is segítve az egyetemi és főiskolai oktatást és a művelődéstörténeti kutatómunkát.” (Tervjavaslat, 2–3. o.)

A ma már kétségtelenül maximalistának minősíthető programból – a kezdeti tapasztalatlanság és az igények töredékét fedező, korlátozott anyagi lehetőségek ellenére – a tervidőszak végéig, 1990-ig több elképzelést sikerült megvalósítani. Megkezdődött a neveléstörténeti forráskutatás és -feldolgozás addigi eredményeinek áttekintése és bib-

³ Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum bekapcsolódása a kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása című Kutatási Főirány munkálataiba. Tervjavaslat. Készült 1983. november 14-én (3 melléklet). OPKM-irattár. Az OPKM-ben folyó munkálatok *Balázs Mihály és Kelemen Elemér* vezetésével kezdődtek el 1983-ban, majd *Léces Károly*, illetve *Jáki László* irányításával folytatódtak. – A Kutatási Főirány *Antall József* vezette 6.sz. alprogramjáról 1. *Klaniczay* (1992) és *Peteki*: i.m. 71–81. o.

liográfiai feldolgozása, folytatódott a tankönyv-bibliográfiák kiadása, az iskolai értesítők, valamint a magyar neveléstörténet kéziratok emlékeinek feltárása és feldolgozása. Megindult a történeti értékű magyar pedagógiai művek hasonmás kiadása, valamint az MTA Pedagógiai Bizottsága neveléstörténeti albizottsága és az MPT Neveléstörténeti Szakosztálya közös felolvasó ülésein elhangzott előadások rendszeres közreadása a „Neveléstörténeti Füzetek” sorozatában. A munkálatokat ebben az időszakban *Léces Károly* fogta össze (*Léces*, 1988).⁴

A millenniumi előkészületek jegyében 1988-ban alakult meg – *Balázs Mihály* irányításával – az a munkabizottság, amelynek tagjai (*Benda Kálmán*, *Horváth Márton*, *Kardos József*, *Kelemen Elemér* és *Mészáros István*) önálló tanulmányokban vázolták fel a magyar iskoláztatás ezeréves évfordulójának méltó megünneplésére vonatkozó elképzeléseiket, javaslataikat. 1990-re elkészült – *Mészáros István* és *Kardos József* közreműködésével – egy állandó magyar iskolatörténeti kiállítás forgatókönyvének szakmai alapvetése is.⁵ A millenniumi előkészületeket, illetve az OPKM-ben megindult neveléstörténeti kiadói tevékenységet az 1980-as évek második felétől – szerény mértékben – a Művelődési Minisztérium is támogatta.

Neveléstörténeti kiadványok

E kétirányú ösztönzésnek és támogatásnak köszönhetően az elmúlt évtized *hazai neveléstörténeti könyvkiadásának* legjelentősebb teljesítménye – mennyiségi szempontból mindenképpen – *az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadói tevékenysége.* Az intézményben folyó, illetve az intézményhez kapcsolódó kutatómunka eredményei több kiadványsorozatban láttak és látnak napvilágot. A következőkben – röviden – ezeket a kiadványokat ismertetem.

„*A magyar neveléstörténet forrásai*” című sorozatban⁶ elsőként *Körmendy Kinga* és

⁴ A Kutatási Főirány támogatásával jelentek meg a tankönyvkatalógusok (1. 7. sz. jegyzet), ill. a neveléstörténeti vonatkozású reprintek (1. később) egyes kötetei, valamint A magyar neveléstörténet forrásai és a Neveléstörténeti Füzetek című kiadványsorozatok első kötetei.

⁵ Millenniumi iskolatörténeti kiállítás. Tanulmányok, Budapest. 1990.

⁶ „A magyar neveléstörténet forrásai” (sorozatszerkesztő: *Kardos József*, *Léces Károly*: 1–6., *Kelemen Elemér* 7. sz.) eddig megjelent kötetei: I. *Körmendy Kinga - Mázi Béla* (1988): A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kéziratárában őrzött pedagógiai vonatkozású kéziratok jegyzéke. Budapest. II. Korszerűsítési törekvések a századforduló iskolaépítésében. Összeállította *Jáki László* Budapest. 1989; III. A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája. I. XVIII. századi érdemsorozatok. Összeállította *Dörnyei Sándor*, V. *Ecsedy Judit*, *Pavercsik Ilona* Budapest. 1989 (1990); IV. *Fabulya László* (1990): A nagy múltú középiskolák könyvtárai. Budapest. V. *Kiss György* (1991): Magyar pszichológiatörténeti bibliográfia, 1870–1944. Budapest. VI. *Mészáros István* (1991): Magyar iskolatípusok, 996–1990. Budapest. VII. Systema rei scholasticae evangeliorum aug. conf. in Hungaria. – Az ágostai hitvallású evangélikusok iskolaügyének rendszere Magyarországon. Fordította *Terray Barnabás* (szerkesztette *Barkó Endre*) Budapest. 1992; VIII. *Kiss Istvánné* (1991): Szemelvények a Budapesti Egyetemi Tanárképző Intézet gyakorlógimnáziumának jegyzőkönyveiből (1924–1944) Budapest. Önálló sorozatként jelentek meg a „Neveléstörténeti Bibliográfiák” egyes kötetei: *Beke Manó* 1862–1946. Összeállította *Gráberné Bősze Klára* (1987) Budapest. Az óvoda és az óvónőképzés története Magyarországon. Válogatott bibliográfia. Összeállította *Tóthpál Józsefné*, *Varga Kovács Amarilla* (1987) Budapest. *Vajthó László*, 1887–1977; Készítette: *Gráberné Bősze Klára* Budapest.

Mázi Béla munkája, „A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárában őrzött pedagógiai vonatkozású kéziratok jegyzéke” jelent meg. A csaknem 1500 tételt tartalmazó jegyzék magában foglalja a kézirattárban levő összes olyan dokumentumot, amely az iskolatörténetre, az oktatási intézményekre, a pedagógusok és a diákok életére, tevékenységére vonatkozik (kéziratok, fényképek, sokszorosítások, a személyi hagyatékokhoz tartozó nyomtatványok). A kötetet névmutató egészíti ki, amelyben a magyar közoktatáspolitikai és neveléstudomány jeles képviselői mellett neves tanárok és diákok Arany Jánostól Vörösmarty Mihályig terjedő névsora is fellelhető. A „Források” fontos darabja a XVIII. századi érdemsorozatok regisztráló 3. kötet, *Dörnyei Sándor, V. Ecsedy Judit és Pavercsik Ilona* összeállítása. Az iskolai értesítők hazai előtörténetét és e műfaj legrégebb ismert darabjait bemutató kiadvány nélkülözhetetlen segédeszköz az iskolatörténeti kutatók számára. A bibliográfia csaknem 40 iskola adatait tartalmazza, az eligazodást az egyes iskolatípusok szerinti, valamint időrendi mutató segíti. *Fabulya László* a nagy múltú középiskolák könyvtárainak állapotáról, a felbecsülhetetlen értékű könyvgyűjtemények helyzetéről adott gondos tájékoztatást az OPKM által szervezett 1988/89-es felmérés alapján. Eszerint 142 iskola rendelkezett műzeális értékű könyvekkel, amelyek között 23 ősnymtatvány és több mint 40 000 darab 1801 előtti dokumentum található. 1991-ben jelent meg *Mészáros Istvánnak* a magyar iskolatípusok 996-tól 1990-ig bemutató munkája. A kötet több mint 150 iskolatípus szabatos leírását, egymáshoz való viszonyuk és történeti fejlődésük gondos áttekintését kínálja. Közli például a különböző iskolatípusok XIX–XX. századi óraterveit. *Kiss Istvánné* a budapesti Egyetemi Tanárképző Intézet gyakorló gimnáziumának 1924 és 1944 közötti jegyzőkönyveiből adott közre terjedelmes válogatást. A jegyzőkönyvek betekintést engednek az iskola mindennapi munkájába, a középiskolai műveltséganyag, a pedagógiai kultúra és a tanárképzés fejlődésének-fejlesztésének hétköznapi – olykor sziszifuszi – erőfeszítéseibe. A bemutató tanítások óraterveinek, bírálatainak és önbírálatainak révén a magyar kultúra, tudomány és a közélet számos kimagasló személyiségének szakmai indulását, pályakezdését ismerheti meg az olvasó.

Kétnyelvű – latin és magyar szövegű – kiadványban jelent meg a magyar tantervtörténet egyik legjelentősebb dokumentuma, „*Az ágostai hitvallású evangélikusok iskolaiügyének rendszere Magyarországon*”. Az 1806-os keltezésű tanügyi dokumentum az 1777-es Ratio Educationis nyomán megpezsdlő magyar reformtörekvések egyik meghatározó irányát, az evangélikus iskolaügyet szabályozta évtizedeken át, egészen a XIX. század végéig. A *Schedius Lajos* nevéhez kapcsolható dokumentumot teljes terjedelmében közli a kötet – utószóval és a szükséges magyarázatokkal.

Bár formailag nem, tartalmilag feltétlenül ide számítható *Jáki László* napjainkban megjelent nagyszabású munkája „A magyar neveléstudomány forrásai” (1993). A több, mint harminc ív terjedelmű összeállítás a pedagógiai kutatásokhoz, tájékozódáshoz

---

1987; *Drózy Gyula* 1881–1963; Összeállította *Bakonyi Karola Tóthpál Józsefné*, Budapest, 1989 (1990); *Gaál Mózes*, 1863–1936; Összeállította, szerkesztette *Gráberné Bósze Klára* Budapest, 1989 (1990); *Karacs Teréz* (1808–1892). Összeállította *László Gézáne Szarka Ágota* (1993) Budapest. A magyar gyermek- és ifjúsági mozgalmak, szervezetek, egyesületek történetének válogatott bibliográfiája (1945–1990). Összeállította és szerk. *P. Miklós Tamás* (1993) Budapest.

szükséges segédleteket, bibliográfiákat tartalmazza. A szerző tudatosan törekedett arra, hogy hozzáférhetővé tegye „a neveléstudomány számtalan érintkezési pontjának – határterületeinek – a bibliográfiáit is.” A könyv nélkülözhetetlen segédeszköz a neveléstudomány bármely területével, tehát a neveléstörténettel foglalkozó, illetve bármely téma történeti összefüggéseire kíváncsi érdeklődő, tájékozódó, kutató szakember számára.

A „*Neveléstörténeti Füzetek*” című kiadványsorozat nagyrészt a különböző neveléstörténeti tárgyú konferenciák előadásait közli,⁷ elsősorban az MTA Pedagógiai Bizottsága neveléstörténeti albizottsága és a Magyar Pedagógiai Társaság Neveléstörténeti Szakosztálya által közösen szervezett felolvasó ülések anyagait, mint például az 1., a 2., a 4. és a 7. kötet. De található a sorozatban néhány jelentős, elsődleges forrásfeldolgozást tartalmazó kismonográfia is, mint például *Náhlík Zoltán: A kölcsönös tanítás módja népoktatásunk történetében*; *Kállay István: Székesfehérvár szabad királyi város iskolaügye, 1688–1848*; *Kordován László: A Rezik-Matthaeides-féle Gimnaziologia kéziratái*; *Kovács Éva és Pöcze Gábor: Az állami iskolamonopólium kialakulása Magyarországon (Viták az iskola államosításáról)*.

A sorozat legutóbbi kötetei közül a 10. a Magyar Paedagógiai (Paedagógiai) Társaság százéves jubileuma alkalmából rendezett tudományos ülés anyagát öleli fel, élén *Mészáros István* gazdag tényanyagra épített bevezető előadásával. A 11. kötet az 1991-es év neveléstörténeti eseményeihez, évfordulóihoz kapcsolódó tudományos felolvasó ülés előadásait tartalmazza. Az előadások túlnyomó többsége a magyar oktatási törvénykezés történetének különböző állomásait idézi fel az 1777-es Ratio Educationistól az 1960–80-as évek szokatlan gyakorlatáig, amikor ugyanis a parlament által hozandó törvényeket központi párhatarozatok helyettesítették. A 12. kötet – *Vivéstől Kodályig* címen – az 1992-es év neveléstörténeti évfordulóira emlékező konferencia előadásait közli.

A „*Magyar Pedagógusok*” című neveléstörténeti életrajzsorozat első kötetei – *Tökéczky László: Prohászka Lajos*; *Mészáros István: Sík Sándor*; *Gáspár László: Székely Endréné*; *Szarka József: Szokolszky István*; *Gácsér József – Pukánszky Béla: Tettamanti Béla* – 1989-ben jelentek meg.⁸ Az időközben csaknem két tucatnyira bővült

⁷ „*Neveléstörténeti Füzetek*” (Sorozatszerkesztő: *Kelemen Elemér*) eddig megjelent kötetei: 1. Az 1983-as budapesti neveléstörténeti felolvasó ülés előadásai. Budapest; 1984; 2. Tanulmányok a Tiszántúl XVI–XX. századi nevelésügyének történetéből. Budapest; 1985; 3. *Náhlík Zoltán (1986): A kölcsönös tanítás módja népoktatásunk történetében*. Budapest; 4. Tanulmányok a magyar nevelés felszabadulás utáni történetéből. Budapest; 1986; 5. *Mezei Gyula (1986): Az igazgató vezetői hatáskörének alakulása a felszabadulástól 1985-ig*. Budapest; 6. *Kállay István (1987): Székesfehérvár szabad királyi város iskolaügye, 1686–1848*. Budapest; 7. A Magyar Pedagógiai Társaság Neveléstörténeti Szakosztálya sárospataki és zalaegerszegi tanácskozásainak anyagából. (1981–1987) Budapest. 1988; 8. *Kordován László (1988): A Rezik-Matthaeides-féle Gimnaziologia kéziratái*. Budapest; 9. *Kovács Éva - Pöcze Gábor (1988): Az állami iskolamonopólium kialakulása. (Viták az iskola államosításáról)*. Budapest; 10. A Magyar Pedagógiai Társaság százéves jubileuma alkalmából rendezett tudományos ülés előadásai. Budapest. 1992; 11. Az oktatási törvénykezés hazai történetéből. Évfordulók, események, 1991. Budapest. 1992; 12. *Vivéstől Kodályig*. 1992 neveléstörténeti évfordulói. Budapest. 1993.

⁸ A „*Magyar Pedagógusok*” (sorozatszerkesztő: *Balázs Mihály, 1989–1990., Kelemen Elemér, 1991–1992, Jáki László, 1992–*) eddig megjelent kötetei: *Tökéczky László: Prohászka Lajos*. Budapest. 1989. (1992); *Gácsér József-Pukánszky Béla (1989): Tettamanti Béla*. Budapest; *Szarka József (1989): Szokolszky István*. Budapest; *Gáspár László (1989): Székely Endréné*. Budapest; *Mészáros István: Sík Sándor, a pedagógus*. Budapest. 1989. (1992); *Zibolen Endre (1990): Faragó László*. Budapest; *Horváth Márton (1990): Kiss Ár-*

kiskönyvtárban – a többi között – *Lubrich Ágoston, Felméri Lajos, Schneller István, Mikola Sándor, Karácsony Sándor, Kiss Árpád, Faragó László, Stolmár László* és *Öveges József* biográfiája látott napvilágot. A sorozat iránt megnyilvánuló érdeklődés több kötet újranomását tette szükségessé.

Az említett sorozatokon kívül több *önálló neveléstörténeti monográfia* kiadására is sor került.⁹ Így például a közelmúltban jelent meg az 1867 és 1918 közötti korszak művelődéspolitikusait – Eötvössel kezdődően – bemutató kötet, *Mann Miklós* munkája. Megjelenés előtt áll *Felkai László* könyve, amelyben a millennium évtizede, az 1890-es évek magyar közoktatásának viszonyairól nyerhetünk részletes és átfogó helyzetképet. Megjelent néhány forrásértékű, neveléstörténeti jelentőségű széleskörű visszaemlékezés, napló is, mint például *Stolmár László* kortörténeti dokumentumnak számító önéletrajza, illetve *Kovács Mihály* naplója, a második világháború végén németországi gyűjtőtáborokba hurcolt magyar fiatalok, a félkatonai szolgálatra behívott levették kálváriáját, megpróbáltatásait felelevenítő füzet.¹⁰

Az OPKM neveléstörténeti kiadótevékenységéről beszámoló áttekintés befejezésekképpen feltétlenül szólnom kell a ma már nehezen hozzáférhető, *régi neveléstudományi művek vagy történeti jelentőségű tankönyvek hasonmás kiadásáról*.¹¹ Közülük a legnagyobb sikert *Karácsony Sándor: Leckék a leckéről* *Weszely Ödön: Pedagógia és című műve* aratta. Népszerű kiadványnak bizonyult – az „1000 éves a magyarországi iskola” alapítvány gondozásában megjelent – két tankönyv-reprint is: *Kosáry Domokos: Magyarország története a szatmári békéig és a Betűvár-Mesevár című ábécés könyv.*

A nehezen hozzáférhető régi pedagógiai szakirodalom megismertetését célozza – a sikeres próbaszámnak bizonyult „Elfelejtett, mellőzött pedagógiai források” három füzetének a folytatását jelentő – „*Pedagógiai olvasókönyv*” 1993-ban megjelent, közel 35

---

pád. Budapest; *Pukánszky Béla* (1990): Schneller István. Budapest; *Németh András* (1990): Weszely Ödön. Budapest; *Hunyadi Zoltán* (1991): Oldal Anna. Budapest; *Kovács László* (1991): Mikola Sándor. Budapest; *Dánielisz Endre* (1992): Arany János a szalontai iskolában. Budapest; *Kontra György* (1992): Karácsony Sándor. Budapest; *Mezei Károly* (1992): Lukács Sándor. Budapest; *Németh András* (1992): Lubrich Ágost. Budapest; *Franyó István* (1992): Stolmár László. Budapest; *Ágoston György* (1993): Felméri Lajos. Budapest; *Kovács Mihály* (1993): Öveges József. Budapest; *Szecska Károly* (1994): Somos Lajos, Budapest.

⁹ *Eötvös és Trefort* válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta *Felkai László* és *Mann Miklós* (1988) Budapest; *Mann Miklós* (1993): Kultúrpolitikusok a dualizmus korában. Budapest. Az „Ercsi Eötvös Füzetek” sorozat 1. köteteként (sorozatszerkesztő: *Villangó István*) jelent meg 1993-ban az „Eötvös József a művelődéspolitikus” című füzet – a többi között – *Köpeczi Béla, Kelemen Elemér és Bényei Miklós* tanulmányaival.

¹⁰ *Stolmár László* (1992): Életem, életünk. OPKM, Budapest. *Kovács Mihály* (1993): Negyvenezer magyar levente kálváriája a második világháború végén. Napló 1945. február 16-tól 1946. május 14-ig. Budapest.

¹¹ *Kunfi Zsigmond* (1984): Népoktatásunk bünei. (Budapest, 1908) Budapest; *Bezeredy Amália* (1886): Flóri könyve. (Pest, 1840) Szekszárd; A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája. (Budapest, 1937, illetve Budapest, 1961) Budapest. 1987; *Mátrai Ernő* (1987): A kolozsvári egyetem mint kultúrai szükséglet. (Pest, 1871) Budapest; *Faragó László - Kiss Árpád* (1990): Az új nevelés kérdései. (Budapest, 1949) Budapest; *Prohászka Lajos* (1990): Az oktatás elmélete. (Budapest, 1937) Budapest; *Weszely Ödön* (1990): Pedagógia. A neveléstudomány rendszere rövid összefoglalásban. 2. átdolgozott kiadás (Budapest, 1933) Budapest; *Karácsony Sándor: Leckék a leckéről*. Budapest, 1931) Budapest. 1991 (1993); *Kosáry Domokos* (1991): Magyarország története az őskortól a szatmári békéig. (Budapest, 1945) Budapest; *Betűvár-Mesevár*. Ábécés-könyv a székesfővárosi elemi népiskolák I. osztálya számára. (Budapest 1936) Budapest. 1991.

ív terjedelmű gyűjteményes kötete. A könyv öt fejezetben – A neveléstudomány helye, szerepe a tudományok rendszerében; A nevelés fogalma, célja és feladatai; A nevelés gyakorlata és módszerei; A pedagógus; Modern pedagógiai irányzatok, útkeresések – ad személyes áttekintést *Kármán Mórtól és Fináczy Ernőtől Bognár Cecilig és Várkonyi Dezső Hildebrandig* terjedően a huszadik század első felének elfelejtett, mellőzött neveléstudományi szakirodalmából.¹²

Utalásszerűen említtem végül az OPKM gondozásában negyedévente megjelenő news-letter típusú kiadványt, a *Neveléstörténeti Tájékoztatót*, amely 1991-es megjelenésétől kezdve a neveléstörténet és az összehasonlító pedagógia hazai és nemzetközi eseményeit kíséri figyelemmel.¹³

Kiadói tervek

Az OPKM neveléstörténeti forrásfeltáró és kiadói tevékenységének közeli terveiben első helyen a korábbi években megindított sorozatok folytatása szerepel. A „Neveléstörténeti Források” következő kötete a tervek szerint *Sz. Fehér Erzsébetnek* a XVII–XVIII. századi magyar nyelvű tankönyveket ismertető munkája. A folytatás további lehetőségeit kínálja az „1000 éves a magyarországi iskola” alapítvány pályázatai által ösztönzött és támogatott kutatások, így például a magyar diákok egyetemjárása, illetve a peregrináció témaköre, a tanyai iskoláztatás adatai, különös tekintettel *Klebelsberg* iskolaépítési programjára, valamint a készülő magyar iskolatörténeti adattárak (Bács-Kiskun, Veszprém, Zala) lehetséges kötetei, továbbá a XIX. század első felének iskolai értesítői, érdemsorozatai.¹⁴

A Neveléstörténeti Füzetek következő köteteiben az elmúlt évek regionális neveléstörténeti konferenciáinak (Szeged, Veszprém, Debrecen) kiadásra előkészített anyagai, valamint az 1993-as budapesti neveléstörténeti felolvasó ülés előadásai várnak közlésre. A sorozat folytatásában kaphatnak helyet – reményeink szerint – a következő évek millenniummal kapcsolatos nevelés- és művelődéstörténeti konferenciáinak gyűjteményes kötetei is.

Terveink között szerepel a Neveléstörténeti Tájékoztató terjedelmének fokozatos bővítése; megfelelő anyagi források esetén pedig negyedéves neveléstörténeti-összehasonlító pedagógiai folyóirattá fejlesztése.

Az OPKM gyűjteményeinek feltárásában, hozzáférhetővé tételében – a hagyományos forráskiadványok mellett – nagy szerepet szánunk a számítástechnikai eszközökkel rögzített és ezúton hozzáférhető adatbázisoknak. Így készül mindenekelőtt – az alapítvány támogatásával – az 1849 után megjelent *középiskolai* (elsőként a gimnáziumi) *értesítők*

¹² *Elfelejtett, mellőzött pedagógiai források*: Szemelvények a két világháború közötti pedagógiai irodalomból. Összeállította Jáki László. 1–3. köt. Budapest. 1990, 1990, 1991; *Pedagógiai olvasókönyv*. Válogatta, összeállította Jáki László, Kelemen Elemér, szerkesztő Balogh László. Budapest. 1993.

¹³ *Neveléstörténeti Tájékoztató*. (A szerkesztő bizottság elnöke Kelemen Elemér, szerkesztő Balogh László (1991) Budapest. (Megjelenik negyedévente)

¹⁴ Az Alapítvány tevékenységéről, illetve a pályázatokról 1. Millenniumi Tájékoztató, Budapest. 1991–93 1–3. sz.

katalógusa, valamint az iskolai értesítők többéves feldolgozást igénylő *repertórium*a. Az iskolai értesítőkben őrzött tanulmányok és a sokrétű, gazdag tényanyag (a tanárok és a diákok adatai, az iskolák épülete, felszereltsége stb.) feltárása és hozzáférhetővé tétele elengedhetetlen feltétele a millennium jegyében megújítandó iskolatörténeti kutatásoknak. Hasonlóképpen jelentős vállalkozás a különböző közgyűjteményekben található neveléstörténeti vonatkozású fotóanyag számítógépes feldolgozása.¹⁵

Ehhez a programhoz kapcsolódik *Jáki László* két folyamatban lévő nagyszabású munkája: *a magyar neveléstudományi folyóiratok* teljeskörű számbavétele, valamint a *magyar neveléstörténeti adattár* kialakítása, amelynek első lépcsője a hazai neveléstörténeti publikációk számítógépes regisztrálása és tematikus feldolgozása. (A későbbiekben ez az adattár más egyéb adatokkal – életrajzi vonatkozások, történetstatisztikai források stb. – bővítve a magyar neveléstörténet széles körű és könnyen hozzáférhető információ bázisát jelentheti.)

Kiadói terveink között szerepel a magyar neveléstudomány alapvető műveinek – az eddigi munka folytatását jelentős – hasonmás kiadása „*A magyar pedagógiai gondolkodás klasszikusai*” című sorozat keretében. Megjelenés előtt áll a sorozat első három kötete: *Fináczy Ernő* „Didaktikája”, *Imre Sándor* „Neveléstana” és *Weszely Ödön* „Bevezetés a neveléstudományba” című művének 1923-as kiadása. (Az egyes kötetekhez *Ballér Endre*, *Pukánszky Béla* és *Németh András* írt a szerzőt és művét bemutató, a munka pedagógiai hasznosítását ajánló utószót.) Az első lépésben tíz kötetesre tervezett sorozatot a neveléstudományi kutatás és a pedagógusképzés segédeszközének ajánljuk.¹⁶

Nagyrészt az OPKM munkatársainak szakmai és kiadói közreműködésével készül a Fővárosi Önkormányzat Oktatási Bizottságának kezdeményezésére illetve anyagi támogatásával és a Fővárosi Pedagógiai Intézet gondozásában megjelenő „*Bárczy István Könyvtár*”. A sorozat egyes kötetei az oktatásügy időszerű kérdéseinek kettős: hazai problémátörténeti és nemzetközi, összehasonlító pedagógiai megközelítést kínálnak tanulmányok, dokumentumok és részletes könyvészeti tájékoztatás révén. Az 1993-ban megjelenő kötetek az oktatási törvénykezés, az iskolai könyv- és könyvtárhasználat, valamint a kisgyermekkorai nevelés, az óvoda kérdéskörét ölelik fel.

Neveléstörténeti feladatok

Az OPKM-ben folyó neveléstörténeti munkálatok mégoly vázlatos áttekintése is érzékelteti talán azt a hiánypótló tevékenységet, ami – a neveléstörténeti kutatás megfogható hazai végvárainak egyikeként – intézményünk sok gonddal járó, súlyos, ám elháríthatatlan szakmai kötelezettségét és felelősségét is jelenti. A magyar neveléstörté-

¹⁵ Az iskolai értesítők katalógusain *Gráber Jánosné* és *Léces Károly*, a repertóriumon – *Jáki László* közreműködésével – *Bakó Anna* és *Szilágyi Erzsébet* dolgoznak. A neveléstörténeti vonatkozású fotóanyag számítógépes feldolgozását *Munkácsy Gyula* szervezte és irányítja.

¹⁶ „A magyar pedagógiai gondolkodás klasszikusai” sorozatban a továbbiakban *Felméri Lajos*: A neveléstudomány kézikönyve; *Waldapfel János*: Közműveltség és nevelés; *Tettamanti Béla*: A személyiség nevelésének magyar elmélete. *Schneller István* rendszere; *Fináczy Ernő*: Elméleti pedagógia; *Várkonyi Dezső*: Bevezetés a neveléslélektanba című művét tervezzük közreadni.

neti kutatás válságos helyzetében ezek az erőfeszítések minden bizonnyal nem lebecsülhető hozzájárulást jelentenek a szakmai túléléshez, a magyar neveléstörténeti kutatások egy és egynegyedszázados – kétségtelenül ellentmondásos – hagyatékának őrzéséhez és ápolásához.¹⁷

A modern neveléstörténet igényei és feladatai azonban messze túlmutatnak egyetlen intézmény – és az egyes intézmények – elszigetelt törekvésein és korlátozott lehetőségein. Már a közeli jövőben meg kell találni annak a módját, hogy a hazai neveléstörténeti kutatások az akadémiai alapkutatások rendszerébe illeszkedve és bővülő intézményi – egyetemi-főiskolai és közgyűjteményi – bázison teljesíthessék azt a feladatot, amelyet Kiss Áron, Fináczy Ernő és Imre Sándor jelöltek ki, s amelynek megvalósításán – másokkal együtt – oly sokat fáradoztak. Nagyszabású terveik közül mindmáig megvalósulatlan – vagy csupán töredékesen valósult meg – a *Monumenta Hungariae a Paedagogica*, a magyar neveléstörténet hiányzó emlékeinek, dokumentumainak tervszerű és módszeres felkutatása és közreadása. (L. Fináczy, 1896, 1903; Imre, 1935; Kiss, 1872a, 1872b; Mészáros, 1985).

A magyar nevelés tárgyi és írott (kéziratos és nyomtatott) emlékei, tényei és adatai minél teljesebb számbavételének felelősségére figyelmeztet bennünket 1996 is: a magyar iskola közelgő millenniuma.

Irodalom

- Fináczy Ernő (1903): Pedagógiai irodalmunk némely hiányairól. *Magyar Paedagogia*, **12**. 108–109.
- Fináczy Ernő (1906): Monumenta Hungariae Paedagogica. *Magyar Paedagogia*, **15**. 61–63.
- Gyertyánffy István (1923): *Az Országos Tanszermúzeumról és Pedagógiai Könyvtárról*. Budapest.
- Hegedős Mihályné (1988): Legrégibb műzeális könyveink és az új beszerzések néhány jeles darabja. In: Balázs Mihály (szerk.): *Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum évkönyve*. OPKM, Budapest. 107–117. (A továbbiakban: *OPKM-évkönyv*.)
- Horváth Tibor (1988): A pedagógiai információs rendszer, In: *OPKM-évkönyv*, 45–51.
- Imre Sándor (1935): *A neveléstudomány magyar feladatai*. Szeged.
- Jáki László (1993): A magyar neveléstudomány forrásai. Budapest.
- Kelemen Elemér (1992): Bemutatkozik az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. *Budapest Nevelő*, **28**. 1. sz. 57–67.
- Kiss Áron (1872): Egy korszerű vállalat s a hazai nevelési irodalom. *Néptanítók Lapja*. **6**. 20. sz. 466–469.
- Klanczay Tibor és Petneki Áron (1992): *Nemzeti örökségünk. A „Kulturális és történelmi emlékek feltárása, nyilvántartása és kiadása” című kutatási program tevékenységének összefoglalása*. Budapest.

¹⁷ Amint ez a felsorolásokból is kitűnik, csupán az elmúlt évtizedben az OPKM gondozásában mintegy száz neveléstörténeti jellegű kiadvány látott napvilágot, hozzávetőleges becslés szerint 160–180 szerző, szerkesztő, lektor közreműködésével. Ezt a hazai viszonylatban kétségtelenül jelentős neveléstörténeti kiadói tevékenységet 1992 óta az OPKM Kiadói Osztályának vezetőjeként Balogh László fogja össze nagy szakértelemmel; munkáját Jáki László és Kelemen Elemér segíti.

Szemle

- Kokovai Lajos (1966): Az „első” Országos Paedagogiai Könyvtár állománya, katalógusa és forgalma. In: Waldepfel Eszter (szerk.) *Az Országos Pedagógiai Könyvtár évkönyve*. OPKM, Budapest. 97–120.
- Kondor Imre (1984): Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum három hagyományos különgyűjteménye: az iskolai értesítők (évkönyvek), a tankönyvek és a gyermek- és ifjúsági irodalmi gyűjtemények. In: *OPKM-évkönyv*, 66–80.
- Léces Károly (1988): Az iskolai értesítők bibliográfiájáról és repertóriumáról. In: *OPKM-évkönyv*, 77–79.
- Mészáros István (1985): Fináczy Ernő, a neveléstörténítíró. *Pedagógiai Szemle*, 34. 9. sz. 878–892.
- Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Múzeumi Gyűjteményei. (1990) OPKM, Budapest.
- Pechó Zoltánné (1988): Törekvések a pedagógiai múzeum elhelyezésére (1968–1987) In: *OPKM-évkönyv*, 53–65.
- Pechó Zoltánné Bálint Márta (1993) Mayer Miksa és az Országos Tansermúzeum. In: Kelemen Elemér (szerk.) *Vivéstől Kodályig. Neveléstörténeti évfordulók, 1992*. OPKM, Budapest. 27–36. (Neveléstörténeti Füzetek, 12.)